

Формування суспільно – політичних поглядів Г.Ф. Гринька

У статті розглядаються факти юнацького періоду життя українського державного діяча Г.Ф. Гринька. Доводиться теза про те, що саме в цей період життя відбувалося формування його суспільно – політичних поглядів.

Ключові слова: Г.Ф. Гринько, університет, студент, революційна діяльність.

В статье рассматриваются факты юношеского периода жизни украинского государственного деятеля Г.Ф. Гринько. Выдвигается тезис о том, что именно в этот период жизни сформировались его общественно–политические взгляды.

Ключевые слова: Г.Ф. Гринько, университет, студент, революционная деятельность.

The facts of youth period of life Ukrainian are examined in the article statesman G. Grinko There is a thesis that exactly in this period life took place forming of him publicly political looks.

Keywords: G. Grinko, university, student, revolutionary activity.

Постановка проблеми. Процес відродження національної свідомості та становлення незалежності України стали поштовхом до переосмислення ролі особистості в історії держави. До народної пам'яті повернено імена багатьох діячів минулого. Серед них – Григорій Федорович Гринько (1890-1938 рр.) – радянський партійний та державний діяч, з ім'ям якого пов'язано реформування системи освіти на Україні в 20-х рр. минулого століття. У 1920-1922 рр. він очолював наркомат освіти УСРР, пізніше перебував на різних державних посадах УСРР та СРСР. У 1937 р. Г. Гринько, був звинувачений в причетності до право-троцькістського блоку, заарештований і розстріляний. У червні 1959 року реабілітований посмертно.

Основною проблемою статті стала потреба відтворити найменш досліджений період життя Г.Ф. Гринька – його дитячі та юнацькі роки у світлі формування його політичного світогляду.

Об'єкт дослідження постать Г.Ф. Гринька на тлі історичних подій кінця XIX на початку XX ст.

Предмет дослідження формування суспільно-політичних поглядів Г.Ф. Гринька у гімназистські та студентські роки життя.

Хронологічні рамки охоплюють кінець XIX поч. XX ст.: від народження Г.Ф. Гринька до закінчення його навчання у Харківському університеті.

Аналіз актуальних досліджень. Процес перебудови в СРСР поклав початок появи праць, присвячених проблемам становлення і розвитку освіти в УСРР на початку 20-х років, де характеризувалась діяльність Г.Ф. Гринька як фундатора української освітньої системи. Перша публікація, присвячена Г. Гринько, з'явилася у 1989 р. [1]. В ній знаходимо деякі біографічні факти стосовно його юнацьких років. Праця М. Виговського [2] акцентує увагу на становленні політичної свідомості Г. Гринька. Окремі факти його біографії оприлюднено в публікаціях вітчизняних авторів: І.Л. Лікарчука [3], В. Марочка та Г. Хілліча [4], а також російського дослідника К.А. Залеського [5]. Проте, ці праці зовсім коротко торкаються гімназистських та студентських років Григорія Федоровича. Таким чином, відсутність цілісної інформації про цей період життя Г. Гринька свідчить про необхідність подальшого висвітлення малодосліджених сторінок його біографії.

Метою статті є виявлення основних історичних та соціальних чинників формування суспільно-політичних поглядів Г. Гринька в роки його навчання у 2-й Харківській чоловічій гімназії та в Московському і Харківському університетах, уточнення фактів життя Г. Гринька в період з кінця XIX ст. до 1913 року та характеристика його участі у громадсько – політичному русі на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Григорій Федорович Гринько народився 18(30) листопада 1890 р. в с. Штеповка, дуже живописному місці Лебединського повіту Харківської губернії (тепер Лебединський р-н Сумської обл.), у 32 км на північ від м. Лебедин в межиріччі Псла і Сули [6, с. 381]. В метричній книзі сільської Іоанно–Предтеченської церкви було зроблено актовий запис за № 61 від 18 листопада 1890 р. про народження хлопчика на ім'я Григорій «из близнецов». Його

батьки: “города Лебедин солдатский сын Фёдор Алексеевич, сын Гринько и его законная супруга Анна, Антонова дочь, оба православные” [7, л. 1]. Записаний за сімейним списком під № 1794, хлопчик значився як той, що належить до стану міщан міста Лебедин [7, л. 2]. Щодо національного походження, то через роки, заповнюючи “Особистий лист відповідального працівника” (11 грудня 1922 р.), Г.Ф. Гринько до дати свого народження допише національне походження ”українець” [3, с. 59].

Дитинство Г. Гринька пройшло в Лебедині – місті, яке овіяне легендами про героїчне минуле краю. Заснований у 1652 р., як військово-опорний пункт в боротьбі проти турецько-татарської агресії, Лебедин витримав облогу кримських татар у 1668 р. Його мешканці брали активну участь в подіях Північної війни проти шведського короля Карла XII [6, с. 360]. Але це край не тільки історичних подій, а і чарівної слобожанської природи. Хвойні ліси, що оточують маленьке провінційне місто, озеро з плаваючими по ньому лебедями, захоплювали хлопчика. Все це поєднувало його з природою рідного краю та з українським народом. Батьки хлопчика виховували його в душі добропорядності, прищеплюючи йому почуття чесності та справедливості.

Г. Гринько отримує початкову освіту в повітовому училищі на рідній Сумщині. Ці навчальні заклади знаходилися у відомстві Міністерства народної освіти імперії та передбачали трьохрічний курс навчання при мінімальному викладацькому штаті (три викладачі, один законовчитель, один лікар). Головним посадовцем в училищі був штатний почесний наглядач, який, у свою чергу, підпорядковувався директорові народних училищ Харківської губернії. Учні, отримуючи освіту, виховувалися в душі вірності пануючому державному ладу [8, арк. 1].

З часом батьки маленького Григорія все більш переконуються в необхідності продовжити навчання сина. Їх вибір припадає на другу харківську чоловічу гімназію, до якої приймали навчатися, переважно, дітей дворян та чиновників.

Але, це не зупиняє батьків хлопця, бо юний Гринько виявляє неабиякі здібності до навчання. Друга харківська чоловіча гімназія славилася своїми випускниками і викладацьким складом. Серед її викладачів в різні часи були такі видатні особистості, як Й.О. Мандельштам, згодом професор Гельсінгфорського університету, викладач математики В. Стоянов, викладач фізики С. Раєвський та інші [9]. Вихованцями гімназії в різні роки стали майбутній вчений, біолог, лауреат Нобелівської премії І. Мечніков, філолог-славіст А. Потебня, засновник української класичної музики М. Лисенко та ціла плеяда відомих діячів української культури і науки [10]. Складно було знайти в усій дореволюційній Росії таку кількість подібних прикладів, коли один і той самий середній навчальний заклад виховував би стільки видатних діячів науки і культури [11, с. 61].

Після закінчення повітового училища хлопчик приїздить до Харкова та восени 1901 р., за кілька місяців до свого 11-річчя [7, л. 4], був прийнятий до гімназії. В роки навчання Григорія Федоровича у другій Харківській чоловічій гімназії її (до 1906 р.) очолював заслужений професор П.Т. Степанов. Пізніше його наступником став статський радник, кавалер 3-х орденів, Ф.Е. Пактовский. Вони продовжували підтримувати та втілювати в життя славні традиції цього навчального закладу, який був заснований в 1841-1842 рр. в приміщенні приватного пансіону Нагель, недалеко від теперішнього Центрального ринку м. Харкова. Термін навчання у гімназії був 8 років. Її керівники приділяли серйозну увагу забезпеченню високого рівня організації навчального процесу. Обов'язковими вважалися такі предмети, як Закон Божий, російська, церковно- слов'янська, латинська, грецька мови, законодавство, математика, фізика, історія, географія, німецька і французька мови, малювання, чистописання. Проте, учні не були обтяжені надмірною кількістю уроків, й тому знаходили час для самостійного читання серйозних книжок і наукових праць. З окремих наукових питань гімназисти готували реферати, влаштовували диспути. Вчительський персонал брав безпосередню участь в усіх учнівських заходах, що сприяло інтелектуальному розвитку молоді [10]. За спогадами професора В.П. Бузескула, одного з випускників 2-ої гімназії, викладачі її, в більшості своїй, відрізнялися патріархальним поведінням з гімназистами з рідкісним благородством і людським ставленням, користуючись великою пошаною і популярністю серед учнів. Усе це сприяло можливості читати у вільні часи різноманітну літературу, також і політичну. Проте дисципліна в гімназії була на високому рівні. За зухвалість по відношенню до викладача гімназистові загрожувало відрахування з гімназії. Гімназисти не мали права без дозволу відвідувати театри, не повинні були збиратися на вулицях великими групами, гуляти після 10-ої години вечора. Бібліотека гімназії та ліберальний підхід викладацького складу до учнів допомагав їм розвивати в собі не тільки прогресивне мислення, а й любов до української культури.

Професор Бузескул згадує про те, що в гімназії була жива традиція проводити численні музично-літературні вечори, на яких гімназисти читали повні гумору розповіді Г. Квітки–Основ'яненка та М. Стороженка [9].

У стінах другої Харківської чоловічої гімназії, Г. Гринько відкрив для себе багатство літератури, яка змушувала дивитися по-новому на суспільство, мораль, людські відносини. Вочевидь, що саме в гімназії у юнака виявився інтерес до історії, що згодом і визначило його подальший вибір щодо навчання на історико-філологічних факультетах Московського та Харківського університетів. Але якою б не була атмосфера, в якій виховувався молодий гімназист, ані ліберально налаштовані викладачі, ані музично-літературні вечори не змогли б так вплинути на формування світогляду хлопця, як бурхливі події 1905-1907 років [1, с. 333]. З початком революції хвиля студентських виступів прокотилася по вищих навчальних закладах Харкова.

Харківський університет разом з ветеринарним інститутом стає місцем студентських зібрань для усіх бажаючих, а вигуки: “Геть царя!” та “Геть самодержавство!” були звичайними на мітингах, які закінчувалися співом “Марсельєзи” на вулицях міста з червоними прапорами у руках. Незабаром політичні настрої захопили і середні навчальні заклади, учні яких включилися в революційні події. Гімназисти першої, другої, третьої, четвертої чоловічої і навіть першої і другої жіночих гімназій були захоплені соціалістичними ідеями [12, с. 10-11]. У ці роки під впливом революційних виступів робітників, селян, інтелігенції, учнівської та студентської молоді «визначився революційний шлях 16-річного гімназиста, який вступив до дрібнобуржуазної партії соціалістів–революціонерів [1, с. 333]. Програма цієї партії була спрямована на поліпшення долі селянства. Напевне, його вибір пояснюється походженням, бо мешканець невеликого містечка Лебедин, населення якого займалося, в основному, сільським господарством, перейнявся потребами українського селянства [6, с. 363]. Не привертаючи уваги до своїх політичних поглядів з боку викладачів гімназії та поліції, Г. Гринько успішно закінчує гімназію і, здобувши середню освіту, 20 липня 1909 р., у віці неповних 19-ти років, подає прохання про прийом на історико-філологічний факультет Московського університету [7, л. 6]. Як і інші майбутні студенти, при вступі до навчального закладу окрім атестату класичної гімназії, він мусив надати документ від місцевої поліції про бездоганну поведінку, без чого не мав права навчатися в університеті [13, с. 259].

У Москві продовжується формування політичних поглядів Г. Гринька.

Дуже популярним серед студентів історико-філологічного факультету був професор Каблуков – економіст, лекції якого з політичної економії приваблювали масу студентів [14, с. 123]. Недивно, що молодий Гринько міркує над стратегією майбутнього українського руху з економічної точки зору. Його захоплює питання самостійності України, але на його думку, не слід відразу проголошувати гасло повної самостійності, оскільки вплив російської культури на український народ занадто великий, а економіка краю «не дозріла» до незалежності. Він вважав, що треба разом з російськими революційними партіями домагатися переустрою Росії з імперії у федерацію народів. Лише з впровадженням у маси національної свідомості та придбанням економічної зрілості Україна може ставити питання про незалежність [15]. Українське політичне життя у Московському університеті було бурхливим. Українські об'єднання молоді існували відкрито, бо російські поліційні органи в Москві та в Петербурзі мали свої внутрішні проблеми і дуже мало звертали уваги на українців [14, с. 118]. Тому зовсім недивно, що у Московському університеті Г. Гринько приєднується до гуртка українських есерів, що діяв тоді у Москві [1, с. 333]. Однак зовсім несподівано, восени 1912 р., не закінчивши повний курс університету, Григорій Федорович залишає його і вирішує продовжити навчання на історико-філологічному факультеті Харківського університету [16, арк. 3].

Існує досить поширена думка про те, що Г. Гринько був відрахований з Московського університету за революційну діяльність. Але офіційного відрахування не могло бути. Доказом цього може являтися доповідь начальника Харківського губернського жандармського управління харківському губернаторові, в якій сказано, що у роки навчання Г. Гринька у Московському університеті він не підлягав обшукам і арешту і що окрім факту листування Г. Гринька з невідомою особою, що належала до партії есерів, інших відомостей про нього в управління не поступало [16, арк. 4].

До того ж треба сказати, що на підставі ст. 16 п. 4 «Положення о государственной охране», студенти університетів, що були викриті в політичній діяльності, не лише виключалися з вузів, але і підлягали адміністративній висилці із заборонаю проживати в містах, в яких були вищі навчальні заклади, не кажучи вже про продовження навчання в іншому навчальному закладі. Повідомлення зі списками студентів, виключених із університетів імперії за революційну діяльність розсилалися губернаторам губерній з метою недопущення проживання цих осіб у містах заборонених для них

[17, арк. 7,18;18, арк. 28]. Також існує інформація про те, що Г.Гринько подав прохання від 10 жовтня 1912 р. про відрахування його з числа студентів Московського університету за сімейними обставинами [7, л. 9]. Яка б не була дійсна причина його від'їзду з Москви, офіційне відрахування з університету за революційну діяльність не дало б йому можливості продовжити навчання у Харківському університеті.

Прибувши до Харкова, Г.Гринько оселився в пансіоні своєї колишньої гімназії на вулиці Дмитрівська, 1. Цілком імовірно, що вступивши до Харківського університету, і маючи вже зрілі політичні переконання, Г.Гринько вливається не лише в студентське, але і в політичне життя свого навчального закладу. Харків на той час вже був одним з найбільших міст імперії [19, с. 12] в якому не вщухала політична боротьба. Восени 1912 р., згідно з донесенням начальника Харківського жандармського управління, серед робітників міста пройшли масові страйки, які не припинялися до січня 1913 р. [20, с. 330]. 1912 рік у Харкові був роком активного поширення українського національного руху, чому сприяло чимало представників харківської інтелігенції. Протягом 1912 р. у Харкові починає виходити український тижневик "Сніп" (видавець – М. Міхновський, редактор – М. Білецький) [21, с. 239-240], діє українська комісія Публічної бібліотеки та Українське літературно-художнє та етнографічне товариство ім. Г. Квітки-Основ'яненка [22, с. 156].

Вочевидь, що за такими обставинами політична активність Г.Ф.Гринька не могла бути відсутня. До того ж, у Харківському університеті ще з 1903 р. діяла студентська група соціалістично-революціонерів. Про політичну діяльність Г.Ф.Гринька на цей час яскраво свідчать два цікавих запита в канцелярію харківського губернатора: від катеринославського губернатора (29 травня 1913 р. за № 3346) [16, арк. 1] та холмського губернатора (від 18 вересня 1913 р. за № 875) [16, арк. 7] з проханнями повідомлення про його моральні якості та політичну благонадійність. Наполегливість губернатора Катеринослава, який просить повідомити в усіх подробицях про нові дані прописки Г.Ф.Гринька, свідчить сама за себе. В доповідях поліцейсько-чиновницького апарату в харківську губернську канцелярію для відповіді харківського губернатора на запити, що поступили, згадано лише про листування Гринька з невідомою особою з партії есерів в роки його московського студентства [16, арк. 5]. Цікавий і той факт, що в архівній справі знаходиться записка такого змісту: "Спешно. Гринько – учителем в Алексеевке по Лебединскому уезду должно отказать. 19.IX.13. (підпис)" [16, арк. 6]. На той час Григорій Федорович вже закінчив четвертий рік навчання в університеті. Чий підпис стоїть на записці і кому вона була адресована – невідомо, оскільки підпис нерозбірливий, і записка написана нашвидкуруч. Проте, дата її написання співпадає з часом холмського запиту, і досить можливо, що події в м. Холм є прямим поясненням відмови у посаді вчителя, тобто в зв'язку з політичною неблагонадійністю. У відповідь на холмський запит в харківську губернську канцелярію була отримана ще одна доповідь від лебединського повітового справника, в якій значиться: "имею честь сообщить, что Григорий Фёдорович Гринько в настоящее время обывает военную повинность в одной из частей расположенных в г. Москве. До службы воспитывался в Московском университете. За время проживания в вверенном мне уезде, поведения и моральных качеств был хороших, суду, следствию и делам политического характера не привлекался". Документ за № 1368 був датований 13 жовтня 1913 р. [16, арк. 8]. Призов до армійських лав поклав кінець студентському періоду в житті Григорія Федоровича.

Серед дослідників його діяльності існує суперечлива думка про закінчення ним повного університетського курсу. Деякі бібліографічні дані говорять про відрахування Г.Ф.Гринька з Московського і Харківського університетів за політичну діяльність [1, с. 333]. Але, характеристика Г.Гринько від харківської губернської канцелярії повністю суперечить цьому [16, арк. 5,8], а зміст запиту холмського губернатора навпаки свідчить про повне закінчення Григорієм Федоровичем університетського курсу навчання: "Прошу Ваше Превосходительство сообщить мне о политической благонадежности... Г.Ф.Гринько, закончившего историко-филологический факультет Харьковского университета" [16, арк. 7].

Висновки. Становлення особистості Г.Ф.Гринька відбувалося в юнацькі роки його життя на тлі суспільно-політичних процесів початку ХХ ст. Події Першої російської революції, піднесення українського національно-визвольного руху сприяли розширенню його світогляду та формуванню суспільно-політичних переконань, бо саме в цей час, молодий Г.Гринько визначив свій подальший життєвий шлях, якому залишився вірним до кінця своїх днів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Польовий Л.П. Нарком Григорій Гринько /Л.П. Польовий // Про минуле заради майбутнього. К.: Видавництво при Київському державному університеті, 1989. – С. 332-341.

2. Виговський М. Державно–політична діяльність наркома освіти Г.Ф.Гринька. / Микола Виговський // Пам'ять століть. – 2008. – № 4-5. – С. 57-69.
 3. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України (1917-1943 рр.) / І.Л. Лікарчук – К.: Ешке, 2002. – 328 с.
 4. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941) / В. Марочко, Г. Хілліч – К.: Науковий світ, 2003. – 302 с.
 5. Залесский К.А. Империя Сталина: Библиографический энциклопедический словарь / К.А. Залесский – Москва: Вече, 2000. – 605 с.
 6. История городов и сёл Украинской ССР: Энциклопедия в 26 т. / [Артёменко И.И., Бажан Н.П., Белодед Н.К. и др.]. – Киев: Институт истории Академии наук УССР, 1980 – (Сумская область). Т. 19. – 1980. – 680 с.
 7. Центральный Исторический Архив Москвы (ЦИАМ), ф. 418, оп. 323, д. 526, 9 л.
 8. Державний Архів Сумської області (ДАСО), ф. 523, оп. 1, спр. 5, 7 арк.
 9. Бузескул В.П. Воспоминания о Харьковской второй мужской гимназии / Южный Край. – 1916. – 30 августа.
 10. Ивах О. Гімназія знаменитостей / Слобідський Край. – 1993. – 25 жовтня.
 11. Головка А.Н. Выпускники второй Харьковской гимназии / А.Н. Головка, Б.П. Зайцев // Харьковский исторический альманах. – Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, Зима 2002. – С. 61-64.
 12. Шаховский М. Смутное время в Харькове / Михаил Шаховский – Х.: Мирный труд, 1907. – 75 с.
 13. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років. / [Бакіров В.С., Духопельников В.М. та ін.] – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с.
 13. Ковалевський М. При джерелах боротьби: спомини, враження, рефлексії / Микола Ковалевський – Іннсбрук: Канадські Друзі України, 1960. – 720 с.
 14. Каревин А. Ноябрь юбилейный / “2000”. – 2010. – 7 ноября.
 15. Державний Архів Харківської Облaсті (ДАХО), ф. 3, оп. 289, спр. 4336, 8 арк.
 16. ДАХО, ф. 3, оп. 289, спр. 3304, 19 арк.
 17. ДАХО, ф. 3, оп. 289, спр. 4475, 28 арк.
 18. Мачулин Л.И. Украинская столица для Красного императора / Л.И. Мачулин – Х.: Мачулин, 2009. – 207 с.
 19. Рабочее движение на Украине в годы нового революционного подъёма. 1910-1914 гг: Сборник документов и материалов / [сост. С.К. Кукреш, И.П. Олейник]. – К.: Госполитиздат УССР, 1959. – 702 с.
 20. Михайлин І.Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії / І.Л. Михайлин – Х.: Колорит, 2007. – 366 с.
- Головченко В. Український національно–культурний рух у Харкові напередодні й під час Першої світової війни / В. Головченко // Березіль. – 1995. – № 9-10. – С. 155–158.